

Inleiding

Wat weten we eigenlijk van elkaar? Lokale politiek en lokale verkiezingen in Nederland en België

Julien van Ostaaijen en Peter Thijssen

Zijn Nederlanders en Belgen/Vlamingen vreemden voor elkaar? Nog niet zo lang geleden leken België/Vlaanderen¹ en Nederland in ieder geval echt buitenland voor elkaar. Met uitzondering van zij die aan de grenzen woonden, was er eigenlijk relatief weinig contact. De Vlamingen keken eertijds massaal naar Nederlandse tv-zenders, in het bijzonder naar hun groots opgezette shows, maar tegenwoordig kijkt men in Vlaanderen niet meer raar op wanneer men ‘een Hollander of een Hollandse’ in levenden lijve tegenkomt. Ook in Nederland is de aanwezigheid van Vlamingen veel minder uitzonderlijk dan vroeger. Zo is het bijvoorbeeld opvallend hoeveel Vlaamse politieke wetenschappers er tegenwoordig aan Nederlandse universiteiten werken. Toegegeven, alleen al omdat er aanzienlijk meer Nederlanders zijn, zullen Vlamingen en ‘Belgen’ altijd een schaarser goed blijven. Trouwens over goederen gesproken, ook in kleine Nederlandse gemeenten loopt het Belgische bier vandaag rijkelijk uit de tapkranen en ook in kleine Belgische gemeenten kun je naar de Hema of naar Albert Heijn. Kortom, de Vlaams-Nederlandse segregatie lijkt de laatste decennia sterk afgenomen.

Maar hoewel Vlamingen en Nederlanders op dat vlak steeds minder vreemden zijn voor elkaar, blijven er een aantal opmerkelijke verschillen bestaan. In dit themanummer gaan we specifiek in op het uiteenlopende functioneren van lokale politiek en verkiezingen in de Lage Landen. De aanleiding daarvoor zijn de naderende gemeenteraadsverkiezingen. Eens in de twaalf jaar vallen de zesjaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen in België en de vierjaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen in Nederland namelijk in hetzelfde jaar. In 2018 is dat weer het geval. In maart *mogen* de Nederlanders naar de stembus en in oktober *moeten* de Belgen.

Op het eerste gezicht bestaan er op lokaal niveau veel gelijkenissen tussen het proces van kiezen en het vormen van een nieuw bestuur. Via directe verkiezingen kiezen inwoners hun lokale volksvertegenwoordigers. In de meeste gevallen moet vervolgens tussen partijen onderhandeld worden om tot een coalitie te komen die op een meerderheid van raadszetels kan rekenen. De coalitie draagt vervolgens wethouders (in Nederland) of schepenen/*échevins* (in België) voor. Zij vormen samen met de burgemeester het dagelijks bestuur van de gemeente. Ook de collegiale bestuursvorm is in beide landen vergelijkbaar (zie: Mouritzen & Svava, 2002, pp. 61-63).

INLEIDING

Maar er zijn ook veel verschillen tussen de (lokale) politiek in Nederland en België/Vlaanderen. Laat ons beginnen met een eenvoudig quizje om de kwestie te situeren. We noemen een vijftal nationaal bekende politici en vragen om ze te verbinden met de plaats waar ze wonen. We starten met de vraag voor de Nederlandse lezers. In welke gemeente wonen de volgende vijf bekende Nederlandse politici: Jesse Klaver, Jeanine Hennis-Plasschaert, Ronald Plasterk, Jeroen Dijsselbloem en Sybrand van Haersma Buma? En nu een analoge vraag voor de Vlaamse lezers. Waar wonen ze: Meyrem Almaci, Steven Vandeput, John Crombez, Karel De Gucht en Wouter Beke. Hoewel we ons niet bepaald tot een lekenpubliek wenden, nemen we aan dat de Nederlandse lezers het doorgaans toch moeilijker hadden bij het beantwoorden van deze vraag. De reden hiervoor is dat er tussen de Nederlandse nationale politiek en de lokale politiek een diepe kloof gaapt, terwijl die twee juist nauw verweven zijn in Vlaanderen en bij uitbreiding België.

In dit themanummer gaan we dieper in op de overeenkomsten en de verschillen tussen de lokale politiek en de lokale verkiezingen in Nederland en België. Wat betreft institutionele verschillen springen het dualisme in Nederland (sinds 2002) en het monisme in België daarbij in het oog, net zoals de opkomstplicht en de verschillende wijzen van aanstellen van burgemeesters. Ook is bekend dat Nederland bij nationale verkiezingen één grote nationale kieskring heeft en de kiezers slechts één voorkeurstem kunnen uitbrengen. Alle Nederlandse kandidaten worden op één grote geordende partijlijst samengebracht. Paradoxaal genoeg wordt daarbij wel vermeld waar de verschillende kandidaten wonen. Maar in de praktijk speelt de lokale verankering van politici in Nederland nauwelijks een rol omdat het gros van de kiezers toch stemt voor de hoogst gerangschikte (van Erkel & Thijssen, 2016). Als een kiezer dan al kan stemmen voor een kandidaat van de eigen gemeente op zijn/haar geprefereerde partijlijst, dan gaat die in Nederland dus bijna altijd verloren als het om iemand gaat die niet bovenin staat. In Vlaanderen zijn de kieskringen daarentegen veel kleiner, nu provinciaal en vroeger zelfs arrondissementeel. Dat betekent dat er veel meer kandidaten zijn en dat de kans dat er een kandidaat uit de eigen gemeente voorkomt, ook bij Belgische nationale verkiezingen relatief groot is. Doordat de Vlaamse kiezer verscheidene voorkeurstemmen kan uitbrengen, is het overigens minder belangrijk dat de lokale kandidaat op een 'verkiezbare plaats staat'. Een kiezer kan in dit geval tegelijkertijd stemmen voor een topkandidaat die veel kans maakt om in het parlement te raken en voor en eigen lokale kandidaat.

De instituties en de regelgeving zijn echter slechts een deel van het verhaal. Behalve institutionele verschillen is er in dit themanummer ook aandacht voor culturele verschillen. Zo constateerde organisatiepsycholoog Geert Hofstede dat “no

two countries [...] with a common border and a common language are so far culturally apart [...] as (Dutch) Belgium and the Netherlands” (in: Gerritsen, 2014). Dat werkt door in de lokale politiek en de lokale verkiezingen in de Lage Landen. Oud-journalist in beide landen Derk-Jan Eppink verbaasde zich twintig jaar geleden al over de verschillen in politiek bedrijven tussen beide landen en hij gaf zijn boek daarom de titel *Vreemde Buren* (Eppink, 1998).

Dergelijke constatering en verschillen lijken de nieuwsgierigheid slechts in beperkte mate te prikkelen. Zo valt het op dat er weinig wetenschappelijke interesse is in het systematisch en overzichtelijk vergelijken van het politiek bedrijven in Nederland en België. Dat geldt bij uitstek voor het lokale niveau. De redenen daarvoor zijn niet duidelijk. Ondanks publicaties zoals *De Belgen doen het beter* verwachten Nederlanders wellicht weinig van België te kunnen leren. Andersom lijkt die interesse wat groter, al is de “mengeling van organisatorische bewondering en mentale afstoting” waarmee Eppink twintig jaar geleden de Belgische houding beschreef wellicht aan verandering onderhevig. Althans, wat de organisatorische bewondering betreft.

Dat gebrek aan belangstelling is jammer. Vergelijking biedt inzicht in wat er bijzonder is (of juist niet) aan de eigen instituties en gebruiken en kan lessen opleveren ter verbetering van die praktijk. In dit themanummer richten zowel de wetenschappelijke artikelen als de praktijkbijdragen zich daarom (groten)deels op de vergelijking van de lokale politiek en gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en België. De grootste nadruk zal bij die laatste op Vlaanderen liggen, de regio die historisch en qua taal het nauwst aan Nederland verwant is.

In het introductieartikel van Julien Van Ostaaijen wordt een globaal overzicht gegeven van het lokale bestuur en de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland en Vlaanderen. Een van de conclusies is dat hoewel enkele instituties in Nederland en Vlaanderen vergelijkbaar zijn, de gewoonten en gebruiken waarmee daarvan gebruik wordt gemaakt op onderdelen wezenlijk van elkaar verschillen. Opvallend vanuit Nederlands perspectief zijn daarbij onder meer de rol van de Vlaamse burgemeester, de praktijk van dubbelmandaten en de geheime afspraken voorafgaand aan de verkiezingen die tot een nieuwe coalitie moeten leiden.

De overeenkomsten en verschillen tussen de rol van de burgemeester in Nederland en België worden uitgediept door Niels Karsten, Koenraad De Ceuninck en Herwig Reynaert. Ondanks de verschillende aanstellingswijzen blijken de burgemeesters in beide gebieden opvallend veel overeenkomsten te hebben. Zo worden veiligheid en openbare orde zowel in Nederland als Vlaanderen een steeds belangrijker onderdeel van het takenpakket. Aan de andere kant zijn er grote verschillen. De

INLEIDING

aanstellingswijze is er daar een van, maar ook vindt er in Nederland momenteel meer discussie plaats over de rol van de burgemeester in de lokale politiek en de lokale samenleving.

Nicolas Van de Voorde gaat in zijn bijdrage in op het opmerkelijke verschil inzake het gebruik van 'dubbelmandaten'. In België is meer dan 80% van de regionale en federale parlementsleden tevens gemeenteraadslid, schepen en/of burgemeester. In Nederland is de praktijk van dergelijke dubbelmandaten verwaarloosbaar. Van de Voorde analyseert de verschillen en de mogelijke verklaringen voor wat voornamelijk een cultureel verschil lijkt.

Sofie Hennau, Ramon Van der Does en Johan Ackaert onderzoeken vervolgens de invloed van bovenlokale politiek op de lokale politiek en vooral in hoeverre nationale factoren van invloed zijn op de uitslag bij lokale verkiezingen en dan met name het succes van landelijke lijsten die lokaal meedoen. Ze constateren dat de lokale uitslag in zowel Nederland als Vlaanderen deels door nationale factoren wordt bepaald.

Uit de wetenschappelijke bijdragen blijkt dat Nederland en België op onderdelen wezenlijk verschillende politieke praktijken op het lokale niveau vertonen. De instituties in beide landen en de verschillen daartussen dragen daaraan bij, maar blijken er geen volledige verklaring voor te zijn. Het is dan wellicht eerder de politieke cultuur die aan de basis ligt van andere verwachtingen ten opzichte van de (lokale) overheid. Dat zien we terug in de praktijkbijdragen. We hebben verschillende prominente personen uit de praktijk gevraagd om hun visie op de bijzonderheden van het lokale bestuur in eigen land te geven en dat zo veel mogelijk te plaatsen tegenover hun ervaringen in het buurland. Cathy Berx, gouverneur van de provincie Antwerpen en professor in het recht van gedecentraliseerde besturen, Jan van Zanen, burgemeester van de gemeente Utrecht en voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Gemeenten, Wim Dries, burgemeester van Genk en voorzitter van de Vlaamse Vereniging van Gemeenten en Steden, Philippe Raets, gemeentesecretaris van Rotterdam en Roel Verhaert, gemeentesecretaris van Antwerpen hebben aan ons verzoek gehoor gegeven. Zij geven een inkijkje in het (lokale) bestuur in beide landen en geven daarmee een aanvulling op de eerdere wetenschappelijke bevindingen.

Ten slotte danken we alle auteurs van de wetenschappelijke artikelen en van de praktijkbijdragen en de anonieme beoordelaars van de wetenschappelijke artikelen. We hopen dat het themanummer inzicht verschaft in de belangrijkste verschillen in lokaal politiek bedrijven en de gemeenteraadsverkiezingen tussen Nederland en België en een aanzet kan zijn tot verder onderzoek hiernaar.

Noot

1. Heel wat bevindingen die we hier rapporteren, gaan ook op voor België. Maar wegens de taalverschillen is de segregatie tussen Nederlanders en Franstalige Belgen toch heel wat groter gebleven. Het is niettemin opvallend dat Nederlanders die een Vlaming ontmoeten, het meestal over een Belg hebben.

Bibliografie

- Eppink, D.J. (1998). *Vreemde burens. Over politiek in Nederland en België*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Gerritsen, M. (2014). Vlaanderen en Nederland: één taal, twee culturen. *Neerlandia, Nederlands-Vlaams tijdschrift voor taal, cultuur en maatschappij*, 118(1), 26-30.
- Mouritzen, P., & Svava, J. (2002). *Leadership at the Apex. Politicians and Administrators in Western Local Governments*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- van Erkel, P.F.A., & Thijssen, P. (2016). The first one wins: distilling the primacy effect, *Electoral Studies*, 44, 245-254.